rit“ l-am împrumutat în timpuri mai recente de la Unguri, care-l au, la rândul lor, de la Italieni. In regiunile în care peste cuvântul vechiu s'a suprapus cel nou, a trebuit în mod firesc ca între cele două omonime să se producă şi o apropiere semantică. Puntea de trecere a putut fi următoarea: Când tundem pe cineva rău, zicem că l-am „pocit“, „că l-am „batjocorit“, adecă *l-am ciufulit* (cf. «*ciufurluesc* = *ciufulesc*, tund prost», Pamfile, *Jocuri, II*). Prin apropiere de *ciuf* „păr mare şi zbârlit“, s'a putut naşte şi un *ciufulesc, ciufuesc* „zbârlesc, deranjez părul“, dat de A. Scriban, care (*Arhiva* din Iaşi, 1912, nr. 4) îl aduce în legătură directă cu ung. *csúfol*. Acest sens nou al verbului de origine ungurească e răspândit în literatura mai nouă din cauză că e simţit ca onomatopee: Mama Stanca ... cu părul alb şi ciufulit. Delavrancea, *Sult*. 12. Un stârc jerpelit, ciufulit. Marian, *Orn*. II 325. Întind în palme unsoarea şi-mi ciufulesc, îmi ridic vâlvoiu într'o clipă tot părul. Sadoveanu, *Morm*. 194. Îl văzuiu cu barba mare, cu păr creţ şi ciufuit în cap. Vissarion, *Fl*. 104.

zgardă.

Zgardă n'are nimic a face ca slavul *gradŭ* (Cihac II 116—117), ci derivă din rut. *garda* „Schmuck, Zierat“ (Berneker, *Sl. Wb*. 300). De fapt, în timpuri vechi, d. ex. în Biblia din 1688, şi azi prin Moldova, Bucovina, Maramureş şi Banat, *zgarda* e un colan de pietre scumpe sau de mărgele, pe care-l poartă femeile la gât. Numai prin analogie s'a spus apoi *zgarda câinelui*, sens special care a învins în limba literară.

Sextil Puşcariu

II

deciurică.

Verbul acesta se întrebuinţează în Zagra, jud. Bistriţa-Năsăud, cu înţelesul de a „desface fructele de pe creangă, cocean etc.: *a deciurică creanga de poame; se deciurică grăunţele de mălaiu* (= „porumb“) *de pe cocean*. Cred că sensul original era „a desface boabele pentru a le pune în ciur, ca să fie cernute“ şi apoi prin extensiune şi „a desface poamele de pe crengi“, „a le rupe“. În acest caz cuvântul corespunde unui **de-cibricare*. (din *c(r)ibrum* > *ciur*) şi se poate asemănă cu sardul log. *kilibrare* „a rupe în bucăţi“ REW. No. 2322 (care nu trebue să fie

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14648 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28

influenţat de *krebare* < crepare, precum admite Meyer-Lübke (*ib.* Nº 2313).

„În piezi" cu „Dumnezeu a'nvis".

Prin părţile Năsăudului copiii mici, înainte de vârsta de şcoală, umblă în dimineaţa zilei dintâiu de Paşti *„în pcez"* (= literar „în piez" sau „în piezi"), salutând pe gazda casei în care intră cu cuvintele *„Dumńedzău o'nġis"* şi adăogând, mai ales între cunoscuţi, *„Dăm ou roşu dac 'am dzâs"*, în vreme ce cei în vârstă se salută cu *„Hristos o'nġiat"* (= „Hristos a'nviat") şi răspund: *„Agevărat c'o'nġiat"* (= „Adevărat c'a'nviat").

Cât priveşte partea din urmă a celei dintâiu din salutările amintite, evident, avem de a face cu păstrarea, prin influenţa rimei din versul următor (*„Dă-mi ou roşu dac'am zis"*), a perfectului compus *(„a'nvis")* al verbului *a învie* < in + vīvĕre, atât de obişnuit în limba veche atestat în Apostolul de la Voroneţ, Psaltirea Scheiană, Codicele Sturdzan, la Coresi, Varlaam, Dosofteiu, în Biblia de la 1688 ş. a. m. d.).

E mai greu de explicat locuţiunea *„În piezi"*. E foarte probabil însă că din punct de vedere etimologic şi al înţelesului nu se poate despărţi de moldovenescul *piezi buni* şi *răi*, rostit *chîezĭ* şi *chîejĭ bunĭ* şi *răĭ*, care se întâlneşte şi la cronicarii Ureche, M. Costin şi D. Cantemir, apoi de *pĭază*, *în pĭezĭ* (în înţeles topic) = „pieziş", „răscruci" (Muscel), şi *pieziş*, pe care regretatul D. Puşchilă le derivă din lat. *pes*, *pĕdis* [1]. Poate adecă să fie vorba de încercarea norocului, de „piezii buni" şi „răi" în dimineaţa marei sărbători a Paştilor, raportându-se la „picior" care are rol important în chestiuni de noroc (cf. locuţiunea „s'a sculat cu piciorul stâng" = îi va merge rău în ziua aceea, ş. a.). Dar e cu putinţă şi aceea că obiceiul se rapoartă la umblarea „în picioare" a copiilor mici pe care părinţii, în bucuria lor, îi duc

[1] Vezi D. Puşchilă, *Observaţiuni cu privire la terminologia geografică populară şi toponimie* în *Anuarul de geografie şi antropogeografie*, II (1910-1911), Bucureşti 1911, p. 161; cf. şi S. G. Longinescu, *Legi vechi româneşti şi izvoarele lor*, vol. I, Bucureşti 1912, p. X, unde se interpretează tot aşă locuţiunea *„a grăi peste piezi"* = „peste picior" din legea Munteniei, § 7, cap. 106. D-l A. Scriban, crede că spune lucruri nouă în *Arhiva* din Iaşi, XXIX (1922), No. I, p. 49, când reproduce cele spuse de Puşchilă cu 11 şi de Longinescu cu 10 ani mai nainte şi trimite la exemplele date de Tiktin în *Dicţ. rom.-germ.*, p. 1153 şi 1161. — Etimologia *cheză* < *cladea, -am, *chez* < *cladeum (< clas clades) propusă de I. A. Candrea (cf. Puşcariu, *Et. Wb.*, Heidelberg 1905, No. 351) trebue părăsită.

BDD-A14648 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28

de sărbători la rudenii ca să-i vază. În acest caz etimologia ar fi şi mai evidentă.

spúriu (şpuriu).

Un cuvânt de care m'am mai ocupat odată în treacăt în o revistă apărută în cursul războiului (*Pagini literare*, I, Arad, 1916, No. 9-10, p. 195-6) şi care n'a fost luat în seamă până acum, socotit fiind savant, deşi, cum vom arătă mai la vale, e poporal şi încă foarte important, aparţinând la originea sa jurisdicţiunii, este *spuriu*, pe care-l înregistrează şi Alexi şi Barcianu în dicţionarele lor. Cuvântul are funcţiune substantivală şi adjectivală şi însemnează: 1. „copil din flori", „copil de lele", „bastard", „ilegitim", „der uneheliche Sohn"[1]; 2. „fur" la pomi şi plante; 3. (Fig.) „nedesvoltat", „fals", „unentwickelt", „After ∞ " „unecht". *Spuriu — copil născut din nelegiuită însoţire, bastard,* Stamati.

Mai de mult cuvântul pare să fi fost mult mai lăţit. Astfel între interesantele nume de sate din Oltenia înşirate în catalogul prenumeranţilor la *Antichităţi despre crucea Domnului Iisus Hristos* de A. Geanoglu Lesviodacs (Bucureşti 1857) se găseşte şi *Spureni* (v. N. Iorga, *Revista istorică*, Bucureşti VI-1920, No. 10—12, p. 262). Întru cât în acest loc n'ar fi vorba de o cetire greşită, *Spureni* în loc de *Spineni* ori *Spârleni* (v. *Marele Dicţionar Geografic al României*, voi. V, p. 455-6, unde *Spureni* lipseşte), numirea topică *Spureni* trebue considerată ca un derivat al lui *spuriu*[2]. Acest derivat se mai întrebuinţează şi astăzi ca poreclă în unele părţi, d. p. *Şpureanu* în Poiana, jud. Bistriţa-Năsăud (com. S. Pop, st. în litere). Dar că *spuriu* e cuvânt vechiu şi poporal, afară de acest derivat, mai dovedeşte şi împrejurarea că în părţile, pe unde se întrebuinţează de obiceiu, nici nu se mai aude alt sinonim şi mai trăeşte şi în formele de moţiune:

[1] În limba veche pentru această noţiune găsim cuvântul *còpil*, pl *còpili* şi *còpii*, dubletul lui *copil*, pl. *copìi* „Kind" (cf. p.-sl. *kopilŭ*, *-pelŭ*, srb. *kopile*, rut. *kòpil*, *-pel*, alb. *kopily* „Knecht, junger, Mensch, Bastard", ngr. κοπέλι „junger Mann, Diener"), astfel d. p. în *Îndreptarea legei*, gl. 206 se face următoarea deosebire de drept: „Pentru bogaţi copiii carii să chiamă adevăraţi, carii hireşi, carii còpili şi carii întunecaţi". În Marmaţia şi în părţile învecinate (Ardealul de nord) şi astăzi „spuriul" e numit *kòpt'il*, iar „copilul" *cocòn*, dar şi *copil*. În alte părţi se numeşte *copil din flori*, *copil de lele*, *copil de la umbra gardului*, apoi cu barbarismele *bitang* (< ung *bitang*), *fochiu* (< ung. fattyú), etc. *Còk'il* se găseşte şi în dialectele din sudul Dunării.

[2] Un pendant interesant e *Cok'il'i* din Pind, v. *Dacoromania*, I, p. 419

BDD-A14648 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28

spuroaică (şpuroaică) Marian, *Naşt.* 5, Alexi, Barcianu „das uneheliche Mädchen“ şi „welche uneheliche Kinder zeugt“, „Kebsweib“ şi *spureaucă (şpureaucă)* „das uneheliche Mädchen“, pe care-l cunosc eu din părţile Năsăudului.

Cum apare şi din felul cum am redat grafic rostirea cuvântului mai sus, alături de rostirea mai veche *spuriu*, găsim şi rostirea mai nouă cu *ş*, *şpuriu*, de pildă pe valea Someşului. Sânt chiar locuri unde se face deosebire între *spuriu* şi *şpuriu*, care alcătuesc astfel un dublet, înţelegându-se supt *şpuriu* „copilul din flori“, „bastardul“, iar supt *spuriu* „furul“ arborilor şi al plantelor.

Ce priveşte etimologia, este evident că avem de a face cu lat. *spūrius, -um*, „copilul născut din un tată necunoscut şi o femeie stricată“, „Hurenkind“, „von unehelicher Geburt“, „uneheliches Kind“, „natürliches Kind“ (gr. πορνογενής)[1], iar acest cuvânt după Weisz şi Saalfeld nu se poate despărţi de spurium „weibliche Scham“, care a fost împrumutat din gr. σπορά, idem, prin mijlocirea Etruştilor, cum arată numele Spurius sau Spurieis „Spurii“ (v. Schulze; *Eigennamen*, p. 94) care se ivesc pe teritoriu etrusc (v. Walde, *L. Et. Wb.*, ed. II, Heidelberg, 1910, p. 734).

Spūrius însă se întâlneşte la scriitorii latini numai după epoca clasică, mai ales la jurişti. Îl găsim întrebuinţat şi în înţeles figurat: versus ⏑ = „unecht“ Auson. ep. 18 extr.; vates ⏑ = „schlechter“ Auson. sept. sap. 13 *proem.* (cf. Georges, s. v.).

Împrejurarea că acest cuvânt apare numai aşă de târziu (sec. II d. Hr.) ne-ar puteă face să credem că n'a avut timpul necesar ca să străbată în graiul zilnic al coloniştilor din Dacia. Totuşi se pare că el a prins repede rădăcini în graiul acestui popor de drept, căci cuvântul românesc, cu cele trei înţelesuri ale lui, este evident poporal, având şi derivatele amintite. Dar că eră cunoscut de latina vulgară ne-o dovedeşte şi forma, cu un înţeles înrudit cu cel al doilea al cuvântului românesc, *spurra* „unechte Rebe“ care se găseşte în dialectul campidanic din Sardinia (v. Meyer-Lübke, *REW.*, No. 8195).

Altfel înţelesul etimologic, deci original, a trebuit să fie, cum am arătat, cel de „von unehelicher Geburt“, „uneheliches

[1] Se deosebeà de nothus care eră născut din un tată cunoscut şi o femeie cu care acesta trăià, „Bastard“, „Hebskind“, gr. νόθος.

BDD-A14648 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28

Kind", „natürliches Kind", din care s'a desvoltat apoi, în mod figurat, cel de „fur" la pomi şi plante şi „unentwickelt", „After-", deci „unecht", atestate şi în limba latină.

Schimbarea lui *s* iniţial în *ş* nu e regulată. Spre a o explică ne-am puteà gândi la o influenţă albaneză (în care limbă *s* latin a devenit *š*), dar la Albanezi cuvântul lipseşte.

S'ar mai puteà admite că *spuriu* e element latin trecut prin vreo limbă streină, de pildă unguresc̆ă (cf. lat. versus > rom. *viers* = „glas"; lat. versus > ung. *vers* > rom. *verş* = „cântec" „poezie") sau germană (cf. *ştudiu*, *ştudent*, *ştipendiu* etc. în Ardeal) ori slavă (cf. lat. scola > sl. *škola* > rom. *şcoală* ş. a.). Dar în limba germană şi în cea unguresc̆ă n'a intrat latinul spurius. Nici chiar în limba latină medievală, întrebuinţată în documentele ungureşti, nu-l găsim; cel puţin A. Bartal nu-l atestă în al său *A magyarországi latinság szótára*, Budapest, 1901. Dintre limbile slave se găseşte numai în serbo-croată în forma *špure* sn. Ea a fost relevată de P. Skok în *ZRPh.*, XXXVI—1912, p. 655—6, unde ni se spun următoarele: Es heist so das Lamm oder Kalb, welches vorzeitig zur Welt kommt (in ganz Bosnien); davon auch *ošpuriti se* v. r. = vorzeitig trächtig werden[1]. In Kroatien hat das Wort (*špure* in Sichelburg) noch ganz die lat. Bedeutung, = uneheliches Kind, und hier kann es gelehrten, durch die Kirche erfolgten Ursprungs sein. In Bosnien kann man so einen gelehrten Ursprung bei *šùdar* < lat. sudarium[2] Schweisstuch annehmen. Jedoch bei einem Ausdruck der Hirtensprache (vgl. 7, 8, 25, 29) ist, glaube ich, ein solcher Ursprung unmöglich. Dazu kommt noch der Umstand, dass sich gerade in der Hirtensprache des Balkans altes romanisches Sprachgut erhalten hat, und das ist auch der Fall bei dem oben angeführten Worte". Dar nu numai în Bosnia, nici chiar în Croaţia nu e probabil să fie acest cuvânt de origine bisericească. Dacă ar fi fost des întrebuinţat în biserica apuseană, el ar fi trebuit să pătrundă şi în nemţeşte şi ungureşte, precum şi în limba documentelor latino-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] În notă Skok relevă şi pendant-ul *kopilica* = „ein vor der Zeit trächtiges Schaf", *kopiliti se* = „trächtig werden in einem Alter von einem Jahre" (despre oi, capre), pe când altfel *kopile* = „uneheliches Kind" (*Ak. Wb.* V s. v.) şi trimite la G. Meyer, *EWA.* 198.

[2] Skok constată în notă că, în mod bătător la ochi, acest cuvânt se găseşte şi la ortodocşi, cu toate că deosebirea religioasă pe teritorul serbo-croat a avut mare influenţă asupra limbii.

BDD-A14648 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28

ungureşti. Din acestea însă, cum am arătat, lipseşte. Apoi el se găseşte şi la Sârbii ortodocşi. Şi în Croaţia deci *špur* e de origine romanică orientală. Dacă Skok ar fi cunoscut cuvântul românesc cu toate derivatele şi înţelesurile lui, de bună seamă şi el ar fi constatat acest lucru. Acum, în rândul întâiu tocmai împrejurarea că în serbo-croată cuvântul e de origine romanică, în al doilea faptul că în româneşte *spuriu* (*şpuriu*) păstrează înţelesurile mai apropiate de originalul latin, că el are un număr destul de mare de derivate cu totul independente de derivatul verbal sârbesc şi în sfârşit că rostirea cu *ş* se aude în părţile nordice, ne fac să credem că aceasta nu se poate explică prin un împrumut din sârbeşte. *Spuriu* (*spuriu*) e un cuvânt moştenit şi explicarea rostirii cu *ş* trebue căutată altundeva.

Nu e vorba adecă numai de acest cuvânt, ci rostirea cu *ş* e un fenomen mult mai general. El a fost observat şi relevat în câteva cuvinte de A. Scriban, *Asemănările de la hotare* (relativ la vorbirea din sudul Moldovei) în *Arhiva, XXIX* (1922), N⁰ 1, p. 14: „*Sperlă, spital, spirt* în Muntenia şi sudul Mold., în nord *şp*“. Dintre aceste trei exemple merită să ne oprim mai ales asupra lui *şperlă*, pentru care cf. croat *spȅrliti* „a arde“, deci un original croat cu *s* redat româneşte cu *ş*.

Dar exemplele se mai pot înmulţi. Astfel aici intră probabil şi *scuip*, care mai are formele *şcuĭpesc (Luceafărul, III*, 346 , *şchĭopesc* (Varl., *Caz.* 1643, f. 167ᵇ), *şchĭuopesc* (Varl., *Caz.* 1643, f. 103ᵇ), *sk'ip* şi *şk'ip* (Weigand, *Jahresbericht,* III, 238), *scuĭpăsc* (Weigand, *Jahresbericht*, V, 36), *scùpĭu, scupk'u* (Weigand, *Jahresbericht*, VIII, 276), *stupesc, stùk', stùĭk'* (Weigand, *Jahresbericht,* IX, 189), *stopk'esc, şt(ĭ)opăsc, strok'esc* (Weigand, *Dial. der Buk. und Bess.*, 54; acesta din urmă contaminat cu *stropesc* . ar. *(a)scùk'u*, mgl. *(nă)scup*, de-aici *scupeţ*, s. m. „Spucke“, *scupt, -a*, adj., „unrein“, care a dat atâta de lucru filologilor, fără a-i puteà găsi o etimologie mulţămitoare, deşi toţi admit că trebue să fie de origine latină vulgară onomatopoetică (< skuppire, v. W. Meyer-Lübke, *REW.*, N⁰ 8014, *scuppīre, *stupīre, etc. întrebuinţate alături de clasicele conspuĕre şi sputāre, v. S. Puşcariu, *Et. Wb.* p. 141—2).

Un cuvânt în care avem când *ş*, ca în albaneză (*štjerε, šk'erε*) şi croată *(štirkinja)*, când *s*, ca în greceşte (στεῖρα), este *ştiră* „unfruchtbar“. Astfel îl găsim la Dosofteiu: *şi au pornit zgăul*

BDD-A14648 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28

ceiĭ ştire (Vieţile sfinţilor, 204_2), dar la nominativ are forma cu *s: nu făceà cuconi fiind stirâ* (стирѫ) *şi stearpâ* (*l. c.*, 204_2). Mai citãm: *Vacă stiră* = „stearpă". *Rev. crit. lit.*, III, p.169. *Femeie ştirâ* = „stearpă". *Şezătoarea*, III, $89/_{32}$. *Ştiră* = „juncă sau vacă ce nu se alungă" Marian, *Ins.*,* 3. În comunicările lui Marian pentru *Dicţionarul Academiei* ni se spune de câteva ori că pluralul acestui cuvânt e *ştire*, odată însă ni se dă *stire*. Poate să fie şi o greşeală de condeiu, dar şi o redare corectă a rostirii, precum rezultă din cele de mai sus. În forma *ştiră*, pl. *ştire* îl cunosc şi eu din ţinutul Năsăudului cu înţelesul de „unfruchtbar" (despre femei, vaci, oi etc.), deci o nuanţă deosebită de *stearpă* care însemnează pe „cea care a încetat de a da lapte". Cihac în *Dict. d'ét. dacoromane*, t. II. p. 702 citează după *Codica civilă a principatului Moldovei*, ed. 2, Iaşi 1851, § 1242_b derivatul *ştirie* „stérilité", „infécondité": *ştiriea vacilor*. Cuvântul se găseşte şi în dialectul ir. în forma *ştirca*: *mul'era cârle nu rodè*, femeia ce nu naşte, cf. croat. *štirkinja* „eine Unfruchtbare" (I. Popovici, *Dialectele române*, IX, Halle 1909, p. 156). În sfârşit, cum îmi comunică D-l Th. Capidan, el se află şi în dialectul aromân în forma *şturcă: ĭarbă şturcă care nu afeată lilice*, deci „iarbă care nu face flori", în care *-u-* se datoreşte probabil contaminării cu *stur* < *stŝtulus (< stylos) „stâlp" sau cu alt cuvânt[1].

[1] Relativ la etimologia cuvântului *stiră, ştiră* (cu formele sale dialectale), a alb. *štjerε, šk'erε* „Lamm", „junge Kuh" şi gr. στεῖρα „unfruchtbar", constatăm că ea nu se poate despărţi de cea a lui *sterp* „unfruchtbar", alb. *šterpε* „unfruchtbar", («von Tieren und Frauen»), f. «junge Kuh», gr. στέρφος, στέριφος „unfruchtbar". Observăm apoi că G. Meyer, *EWA., p. 417*, consideră cuvântul rom. *sterp* (şi probabil tot aşă ar fi socotit şi despre *stiră, ştiră* dacă l-ar fi cunoscut) de origine ilirică şi-l desparte de ngr. στέρφος, pe care îl derivă din vgr. στέριφος. Chestiunea totuşi e discutabilă şi nu e exclus că trebue să pornim de la un singur izvor.

Sterp, în forma *stirp*, a intrat din dialectele italiene încă de prin sec. XIV şi în dialectele germane ale Tirolului cum a arătat Val. Hintner, *Zeitschrift für deutsche Wortforschung*, IX (1907), p. 159—160, unde, ca şi Zingerle, îl aduceà în legătură cu *sterben*. Împotriva părerii acesteia s'a ridicat cu drept cuvânt Lexer (*Mhd. Wb.* II, 1201) care-l consideră de un cuvânt romanic (stirps, stirpare, extirpare) Mai târziu Hintner (*Z. f. d. Wortforschung*, X 1908/9, p. 37) a revenit, schimbându-şi părerea, şi a primit pe aceea a lui Diefenbach (*Vergl. Wb.*, II, p. 306) şi G. Meyer arătată mai sus În adevăr etimologia latină din stirps, ex-stirpis, la care se gândeà *Lexiconul de Buda* (p. 671) şi Lexer şi pe care a încercat să o dovedească amănunţit E. Herzog, *Zeitschrift f. rom. Phil.*, XXVI, p. 736, cu toate că a fost acceptată de Puşcariu, *EtWb*, p. 151, Nº 1644 şi de Meyer-Lübke, *Z. f. d. Wortforschung* X (1908/9), p. 36—37, nu poate fi admisă.

BDD-A14648 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28

Pentru *stirigoaie (Veratrum album nigrum)* avem formele: *stirigoaie, steregoaie, strigoaie* şi *ştirigoaie, şteregoaie, ştirigoanie, şteregoanie* (*Dicţ.* şi Panţu, *Pl.* 283).

Avem *sfoară, sfară*, pl. *sfori* şi *sferi* în unele regiuni şi *şfoară, şfară*, pl. *şfori* şi *şferi* (< sl. *sŭvora* „copcă", „cataramă"), în altele (Mold., Buc.), ş. a. m. d.

Particularitatea de a rosti cu *ş* cuvinte în care am aşteptà *s* iniţial se găseşte, cum îmi comunică D-l Capidan, şi la Aromâni, cf. *schipoan'e* şi *şchipoan'e* ş. a.

Ea este un fenomen tocmai invers aceluia pe care-l constatăm de pildă în forme ca: *smalţ* alături de *şmalţ* < *Schmalz (Glas)*; *sfert* alături de *şfert* < sl. *četvertŭ*; *sterpeli*, cum găsim în unele dicţionare (Alexi, Barcianu), deşi forma aceasta nu e sigură, alături de *şterpeli* care s'a născut probabil din contaminarea lui *şterge* cu înţelesul de „a furà" şi „a fugì" (H. II, 228; Creangă *A.* 41 şi Glosar; *Contemporanul*, II, 694; Ghica, *S.* 492; Delavrancea, *S.* 242, I. Negruzzi, IV 292) + *pilì* tot cu înţelesul de „a furà" (Lex. Bud., Alexi, Barcianu; îl cunoaşte şi subsemnatul din graiul viu de pe Valea Someşului) [1] şi cu *i* neaccentuat asimilat la *e* antecedent, ş. a. [2]

jioară ori vioară.

În articolul „*O rămăşiţă din timpuri străvechi; jioară (žiŏară) cristal*", publicat în *Arhiva* din Iaşi, XXV (jubilar), 1914, pp. 145—172, dl Al. Philippide după ce dă numeroase citate pentru a puteà fixà înţelesul de „cristal" al cuvântului *vioară (ghioară, ɣioară, g'ioară, jioară)*, care se întrebuinţează totdeauna pentru a caracterizà apa curată în legăturile: *limpede ca vioara, curată ca vioara* şi (*Prutule, Dunăre, părâuţ*) *apă vioară*, combate mai întâiu părerea lui Hasdeu, care-l considerà (*Et. magn.*, p. 1296) de un derivat prin sufixul *-or* (cf. *târziu* > *târzior*) al lui *viu*, pe care îl întâlnim şi în latineşte în *aqua viva* cu înţelesul de „izvor",

[1] Astfel de contaminări glumeţe sânt foarte obişnuite, cf. *furluà, furgăsì* ş. a.

[2] Cu totul de altă natură e înlocuirea funcţiunii sintactice a lui *să* (+ *se;* ar. *să, si, s;* mgl. *să, si, s, sa,* ir. *se* „wenn") de la conjunctiv < s e (în loc de s i; cf. alb., it., v.-fr., pg., pv. *se*) cu *şi* (ar., mgl. ✓, ir. *si*) < *sic* (cf. it. *si*, eng : *şi*, pv, fr., sp. *si*, pg. *sim*) în ţinutul Bihorului relevată de G. Weigand, *IV. Jahresbericht* 1897, p. 301. Exemple mai numeroase v. Hetco György, *A berettyómenti román nyelvjárás*, Belényes, 1912, p. 33. Înlocuirea pare să se fi făcut în sintagme ca: *trabă şi margă* = «trebue şi (= «astfel», «aşa», aşa dar", deci") meargă».

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14648 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28)

franţuzeşte „eau vive = aqua quae semper fluit“. Studiază apoi cu mult aparat fonetismul cuvântului, dând reflexul cuvintelor corespunzătoare *(vitellus, vitella)* după *Jahresbericht*-ele şi *Atlasul lingvistic* al lui Weigand şi reconstruind în baza acestora rostirea dialectală a lui *vioară* < *vĭŏlu*. În sfârşit trece la etimologia cuvântului în chestiune, despre care crede că trebue derivat din un **ĭuála* care ar fi identic cu grecescul ὕαλος (rostit de Greci în trei feluri: *hĭialos*, *hŭălos*, *húalos* şi întrebuinţat în forma *hyalus* şi de poeţii latini începând cu Virgiliu) = 1. 'sare gemă', 2. 'cristal de munte', 3. 'sticlă'. Spre a ajunge la forma **ĭuála* din care s'a desvoltat *ğuară*, presupune că — după amuţirea lui *h* iniţial — accentul a fost mutat de pe *u* pe *a* ca în sufixul *-éolus* devenit *iólus*. In **ğuară* s'a ivit mai întâiu un *u* epentetic **ğuŭară*, din care apoi uşor s'a putut desvoltà *ğioară*.

Forma *vioară* ar fi deci un hiperurbanism. Ce priveşte genul, dl Philippide crede că ὕαλος, care erà de genul feminin în greceşte, şi-a păstrat genul în româneşte, dar şi-a schimbat forma după gen şi a trecut la declinarea I, căci „mai puţin probabil e că la baza cuvântului românesc să fi fost ὑάλη, care se găseşte la Hesychius şi Suidas“.

Dar ca tot ce se clădeşte pe multe presupuneri şi are nevoie de mult aparat pentru a se dovedì, etimologia dlui Philippide nu ne convinge.

De ce să nu plecăm de la forma *vioară* care există în părţile unde *v* înainte de *i* nu se alterează, căci cu greu poate fi considerată de hiperurbanism în toate textele (d. p. la Ispirescu!) citate de însuşi dl Philippide? Adevărat, sânt şi de acestea Aşà e, d. p., cel de la Năsăud (*Familia*, 1887, p. 224), unde în adevăr se rosteşte *g'ioá'ră*.

De ce să nu ne gândim la latinescul aqua **vīvŭla* care ar fi înlocuit prin derivare pe *aqua viva*, din care-l derivà Hasdeu sau, mai bine, prin schimb de sufix pe *aqua vīvĭda*? Dar să ne explicăm! Argumentarea lui Hasdeu nu e aşà de şubredă cum se pare din felul cum ne-o prezintă dl Philippide. El constatà că: „Dejà latineşte *aqua-viva* însemnà apă de izvor; franţuzeşte „eau vive“ = „aqua quae semper fluit“ (Du Cange, v. Aqua). Dintre Români, dialectul istrian a păstrat până astăzi: „apă-viie“ = „fliessendes Wasser“ (I. Maiorescu). În cel daco-român, cuvântul nu ştiu dacă se mai aude undeva cu acest sens, deşi s'a

BDD-A14648 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28

conservat pe alocuri expresiunea opusă: „apă moartă“ = »stehendes Wasser (Sava Barcianu).“

Peste aceste constatări nu se poate trece aşà de uşor, căci ne dovedesc că erà cu putinţă derivarea din cea de mai nainte a unei *apă vioară* „apă de izvor“, „izvor“.

Dar *apă-vie* cu înţelesul de „apă curgătoare“ se găseşte şi în vechile noastre texte traduse din slavoneşte, deci fără a aveà în vedere pe latinescul *aqua viva* ori *flumen vivum*. Traducătorul l-a întrebuinţat astfel pentrucă îl cunoşteà cu acest înţeles din dialectul pe care-l vorbeà şi scrià. În Evanghelia de la Ioan, aceala 12 (Dumineca a cincea, a Samarinencii) cetim: *Grăi lui mulţiarea: „Doamne, n'ai cu ce să scoţi, şi puţul iaste adâncă. De unde amu ai* apă vie?... *Răspunse Isusŭ şi zise ei: „...apa ce eu da-voiu tui fi-va întru elă* izvorŭ *de apă* curătoriu *în viaţa de veaci“*. Însăşi evanghelia ne arată aşadar că termenul *apă-vie*, întrebuinţat altfel simbolic, se rapoartă la „curgere“, fiind vorba de un „izvorŭ de apă curătoriŭ“ (în textele mai nouă: „săltătorĭu, săritorĭu“) în viaţa de veaci, nu la apa care „dă viaţă“, şi adecă „viaţă sufletească“, cum s'a interpretat mai târziu, sau care „învie“ a basmelor noastre. Acelaşi lucru ni-l dovedeşte şi *Tâlcul* lui Coresi care vorbeşte de „ape dulci şi vie săritoare şi preacurătoare“ (*Cartea de învăţătură* de la 1581, ed. Puşcariu — Procopovici. p. 154), „apă vie, *că pururea iaste şi pururea* curătoare *e, că* apa vie *iaste* ceaia ce se varsă *şi* cură, *apă vie, dulceaţa duhului sfântŭ“ (ibidem*, p. 158), „*că apa ce eu dau, fi-va* izvorŭ *de apă, şi pururea* curătorĭu“ (*ibidem*, p. 159).

În evanghelia de la Ioan, zaceala 27 (Dumineca Rusaliilor) ni se spune: „Râuri *den zgăul lui cură-vorŭ* ape vii“, iar tâlcul, raportându-se la această propoziţie, adauge: „*Acesta iaste domnŭ a toate făptur le, şi iaste a toată dulceaţa şi voia ceaia buna beare adeverită*, vie şi curătoare, *mare şi adeverită, şi pururea* râu curătoriu, „*apă dulce şi* vie *şi* curătoare, *şi preaînple-se şi preavarsă-se“*, *apă* vie, *grăieşte Hristosŭ, că le* cură...“ (*ibidem*, p. 191), „*izvorŭ* viu“ (*ibidem*, p. 112).

Dacă în veacul XVI se întrebuinţează dialectal *apă vie* cu înţelesul de „apă curgătoare“, „izvor“, chiar „râu“, nu e cu neputinţă să fie regiuni unde să se întrebuinţeze chiar şi astăzi.

Dar Hasdeu greşeşte în explicarea locuţiunilor „apă ca vioara“, „limpede, curată ca vioara“: „Printr'o confuziune datorită

BDD-A14648 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28

identităţii fonetice, în loc de *apă vioară* a început a se zice mai în urmă „apă ca *vioara*“, deşi n'are a face întru nimic cu floarea „viorie“.

Dl Philippide observă această greşală. „Este imposibil însă de priceput“, ne spune el, „cum i-ar fi venit în minte Românului să compare apa limpede cu floarea *vioară*, „limpede ca *vioara*“, când de la capul locului n'ar fi fost întrebuinţat în comparaţia „limpede ca ∽“ un cuvânt care să fi avut acelaşi ori aproape aceleaşi sunete cu floarea *vioară*. Căci într'adevăr floarea *vioară* nu se potriveşte absolut de fel în această comparaţie... Ce haz are să zică cineva că-i „apa limpede ca o floare lila, albă, galbănă, roşie, violetă?“ (p. 146).

Totuşi nu credem cu dl Philippide că *ĭuală* > *ğuară* > *ğuŭară* > *ğĭuară* ar fi fost cuvântul „care să fi avut acelaşi ori aproape aceleaşi sunete cu floarea *vioară*“. Ni se pare adecă mai probabilă — deşi nu sântem întru toate de acord cu ea — explicarea, altfel cam necompletă şi deci nu destul de clară a dlui Puşcariu: „Ce vrea să zică adjectivul *vior* în versurile populare:

Dunăre apă vioară
Face-te-ai neagră cerneală (Ib. VII, 81)?

Fiind pus în opoziţie cu „neagră cerneală“ pare a fi egal cu „vioriu“ ca nume de coloare. Dar formaţia adjectivului *vior* e atât de neobişnuită, încât nu e de exclus explicarea lui „apă vioară“ ca o „apă săltăreaţă, vioaie“ < *aqua *vīvula* şi e probabil că numai mai târziu, prin etimologie populară, să fi fost apropiat acest *vior* de *vioară* (floarea) *(Conv. Lit.* XXXIX, p. 326, Nota 2).

Să încercăm însă mai întâiu să clarificăm etimologia cuvântului *vioară*. În adevăr însăşi înfăţişarea cuvântului ne face să credem că el e foarte vechiu: trebue să facă parte din puţinele elemente latine pe care ni le-a păstrat numai împrejurarea că în lupta pentru existenţă s'au retras într'un colţ de limbă, îngrădindu-se într'o locuţiune izolată, întocmai ca şi *zo te cuşte* < deus te constet, *cince* cimex,-icem în *mi-s cince de sătul* şi în numele de familie *Cincea* ş. a., de care m'am ocupat altă dată.

La baza lui trebue să stea nu atât un derivat prin sufixul *-ior* din *viu* < vivus (cf. *târzior* < *târziu*), cum credeà Hasdeu, cât mai curând un *vivŭla < vivĭda prin schimb de su-

BDD-A14648 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28

fix. Să ne gândim numai cât de des se întrebuinţă sufixul *-idus* în atributele cuvântului *aqua*: *frigida, gelida, calida, tepida turbida, limpida, rapida* pentru că să ne explicăm cât de uşor a putut să între vīvīda „lebhaft" alăturea şi chiar în locul lui viva care se întrebuinţă de obiceiu pentru a numi „apa curgătoare", „săltăreaţă", „vioaie" a izvorului şi râului faţă cu *aqua stagnans* „apa stătută" sau „moartă". Despre sufixul *-idus* se ştie apoi că a fost înlocuit adeseori cu alt sufix care avea o vitalitate mare, anume cu *-ŭlus*. Dl Puşcariu (*Conv. lit.* XXXIX, p. 302—3) a adus pentru acest schimb de sufix o mulţime de exemple din limbile romanice şi din limba română. Dl Giuglea (*Cercetări lexicografice*, Bucureşti 1909 p. 18—19) crede că şi *muscur,-ă* intră în categoria derivatelor prin schimbul lui *-ŭlus* cu *-idus* (< musca).

Din punct de vedere fonetic desvoltarea mai departe a lui *vivula > *vioară* s'a făcut peste **viură*, în urma schimbării de accent, întocmai ca şi în *fiór*, născut prin reconstruirea unui singular din pluralul *fiéuri* < fĕbres, pl. lui fĕbris, -em[1], adăugându-se şi metafonia *ó — ă > oá — ă*.

Adjectivul *vioară* „curgător", „săltăreţ", „vioiu", născut astfel, prin întrebuinţarea deasă din locuţiunea *apă vioară* a putut să se izoleze curând ca substantiv (cf. *Duminecă* < [dies] dominica, *văr* < [consobrinus] vĕrus) cu înţelesul de „apă curgătoare", „apă de izvor", „izvor", „părâuţ„ (cf. de pildă, exemplul: *apă bună şi rece şi limpede*: *vioară*, Sandu-Aldea, *Săm.* IV, 909). Astfel s'a putut face uşor comparaţia „limpede, curată ca *vioara*", adecă ca „izvorul", ca „părâiaşul" la izvor. Înlocuirea lui *vioară* cu „izvor" nu numai că e cu putinţă, dar asemănarea alcătuită astfel e tot atât de plastică, având şi avantajul de a fi înţeleasă.

Fiind termenul de comparaţiune acelaşi, fireşte, se poate zice despre apa curată nu numai că e „ca vioara", „ca izvorul", ci şi „ca cristalul", „ca ochiul", „ca oglinda" ş. a. Câte comparaţii nu sânt cu putinţă? Nu este iertat însă să ne scape din vedere că comparaţia „ca vioara", întocmai ca şi a doua, „ca

[1] v. Puşcariu, *Conv. lit.* XXXV, p. 819 ş. u. şi XXXIX, p. 326; Tiktin *Dicţ. rom. — germ.*, fasc. 11, Bucureşti 1907, p. 610; Candrea Densusianu, *o. c.*, p. 97; *Dicţ. Acad Rom* III, Bucureşti, 19[illegible], p. 126; Meyer-Lübke, *REWb.*, p. 243, No 3230, c re mai citează *Jahresbericht*-ul lui Weigand, XII, 110 şi *ZRPh.*, XXVII, 741.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14648 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28

izvorul", nu se poate întrebuinţă decât cu privire la fluidităţi, prin excelenţă despre apă, pe când „cristalul" se poate compară şi cu lucruri solide. Iată un motiv mai mult ca să nu ne gândim la o derivare *jioară* < **ĭuala*, chiar şi dacă, afară de posibilitatea comparaţiei „apă ca cristalul", întâmplarea ne mai serveşte şi oarecare asemănări fonetice.

Ajungând substantivul *vioară*, desvoltat astfel, să nu mai fie înţeles, el a putut să fie apropiat prin etimologie populară de floarea *vioară* pe care o cunoaşte şi înţelege toată lumea. Această apropiere însă mi se pare că nu o face nici n'a făcut-o poporul, decât când a fost solicitat de vreun învăţat să explice cuvântul pe care nu-l mai înţelegeà nici unul, nici altul. Au făcut-o mai curând învăţaţii. În adevăr, nici unul dintre numeroasele exemple citate de dl Philippide, nici chiar acel

Dunăre apă vioară
Face-te-ai neagră cerneală (*Jb.*, VII, 81)

citat de Puşcariu, pe care-l întâlnim şi în varianta

Prutule, apă vioară,
De te-ai face de cerneală (*Şez.*, I, 47—8)

nu ne dovedeşte acest lucru. Contrastul dintre cerneală şi *apă vioară* se rapoartă, evident, la „limpezimea" celor două râuri, limpezime provenită din împrejurarea că sânt „ape curgătoare", deşi, în adevăr ele, fiind mari, nici odată nu sânt atât de limpezi încât această comparaţie să corespundă faptului[1]. Versul acesta pare a fi un vers stereotip al poeziei populare. Originalul a trebuit să fie: *Părăuţ, apă vioară...*" În acest original, care corespundeà realităţii, s'a înlocuit când Prutul, când Dunărea, când alt râu care erà în apropierea poetului popular[2].

[1] Pentru felul cum sânt caracterizate aceste râuri de poezia populară v. D. Ionescu Sachelarie, *Studii din poezia noastră populară* I. *Elementele geografice*. Bucureşii, 1913, d. 26—28. Relativ la Prut cf. şi ce spune D. Cantemir în *Descrierea Moldovei* (e t. M. Nicolescu, Bucureşti, 1909, d. 37): „Apa Prutului este cea mai sănătoasă din câte cunoaştem, însă cam tulbure din cauza mâluiui ce poartă cu sine; iar puind-o într'un vas de sticlă, mâlul se aşează la fund şi apa rămâne limpede şi curată".

[2] În acelaşi chip înţelege versul şi dl N. Iorga: «Apa vioară» a Prutului, în cântec, e apa *vie* desmierdată de cântăreţul popular. şi n'are a face cu instrumentul de muscă" (*Revista Istorică*, VIII —1922, p. 141 în darea de samă asupra lucrării lui D. Bobulescu, *Lăutarii noştri: din trecutul lor, schiţă istorică asupra musicei noastre naţionale corale, cum şi asupra altor feluri de musici*, Bucureşti 1922)

BDD-A14648 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28

Probabilitatea etimologiei vīvŭla > *vioară* „apă curgătoare", „apă săltăreaţă", „izvor", „părâuţ" este şi mai evidentă dacă avem în vedere faptul că şi verbul *înviorà* „lebhaft, munter machen", cum a arătat dl Puşcariu (*Conv. lit.* XXXIX, p. 326), trebue derivat din aceeaşi rădăcină, anume din *[în]vīvŭlare. Această etimologie este potrivită să explice pe *înviorà* din toate punctele de vedere, pe când despre a lui Tiktin („Zu *viu*. Eigentümliche Bildung", *Dicţ. rom.—germ.*, p. 848), care se apropie de derivarea ce i-o făceà Hasdeu lui *vioară*, nu se poate spune acelaşi lucru, deşi se apropie şi ea de adevăr. E interesant de amintit că alături de *înviorà* < *[în vīvŭlare avem şi un derivat al lui *viu*: *înviosà*, cu acelaşi înţeles, după analogia lui *însănătoşà*, *învârtoşà* etc. (v. Tiktin, *o. c.*, p. 848).

În felul acesta ni s'a păstrat un paralelism oarecare între *apă vioară — a învie* şi *înviorà — înviosà* (în loc de *învià* care s'a izolat numai cu înţelesul de „(wieder) lebendig machen, beleben, auferwachen") [1].

N. Drăganu.

III

coc.

S. a. (plur. cocuri) = 1. O pâne mică rotundă, boţ, ţipău, pup cf. LB., *Viciu*, GL., etc.); 2. Un pahar de formă conică, făcut din coaje de copac (mai ales de salcie), cu coadă, cf. cauc (Apahida, jud. Cojocna, com. *Orosz*[2]); sălăriţă (în acest înţeles, şi supt forma *cog*, com. id.). Acest cuvânt nu e, cum se credeà, un postverbal al lui *coace*, ci e latinescul *coccum*, deci un dublet al lui *cocă* (mai rar, supt forma corectă, *coacă*), înregistrat de Meyer-Lübke, *R E W* la No 2009. Pentru

[1] Dl Puşcariu crede că tot *vīvŭla, fireşte în altă legătură de cuvinte, a dat naştere şi cuvântului *vioară* „Geige", care cum arată *l* > *r*, ar trebui să fie vechiu. In privinţa desvoltării înţelesului el ne spune: „Cred că nu e nici o dificultate semantică în a presupune că şi *vioară* a fost instrumentul vioiu, vesel, care acompaniá, ca şi azi, jocul sălt reţ" (*Conv. lit.* XXXIX, p. 326). Dar acest cuvânt se întâlneşte mai întâiu abiá pe la mijlocul secolului XVII: *Alăuntariul carele dzice cu vioara şi alăuta pre la târguri*. Îndr. 191 (ap. Tiktin, p. 41). Apoi însăşi fabricarea viorilor arată altă origine. De aceea Meyer-Lübke îl consideră pe rom. *vioară* de neologism modificat în privinţa formei după analogia cuvintelor vechi: «**vivŭla* > prov. *viula* (> ital. *viola*, rom. *vioară*, fr. *viole*, catal., span., portg. *viola*; cu schimb de sufix v. fr. *vielle*, span. *vuela*" (*REW.*, p. 719, No. 9419. Şi cred că are dreptate.

[2] Dl *Orosz Endre*, e învăţător-diriginte în Apahida, actualmente detaşat la Cluj, unde e custodele muzeului Societăţii carpatine.

BDD-A14648 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28